

УДК 141.319.8: 130.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.2>**О. М. Городиська**ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7665-2185>кандидат філософських наук, доцент,  
доцент кафедри філософії

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

**LIMIT-EXPERIENCE ЯК ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ**

**Постановка проблеми.** Не буде перебільшенням твердження, що людина є її досвід. Все її життя складається із великої суми тих надбань та перетворень, які людина проходить та переживає. Тому можна сміливо наголошувати на базовому значенні проблеми досвіду у полі філософської антропології, філософії в цілому та й в житті кожної людини. Проте досвід як стан, як явище, як концепт не є вичерпно опрацьованою проблематикою у філософському полі, а отже потребує вивчення та аналізу, враховуючи, що лише розуміння досвіду людини дійсно робить можливим коректне розуміння самої людини. Тож у фокусі дослідження опиняється сам досвід, а точніше – досвід-межа, тобто досвід переходу, перетворення, limit-experience, оскільки лише він може повною мірою висвітлити сам трансформаційний механізм, через який проходить людина під час набуття нею досвіду. Необхідно зрозуміти досвід, limit-experience, як певний філософсько-антропологічний концепт, який вміщує в себе, найперше, екзистенційний та онтологічний (включно із феноменологічним) виміри. Крім того, однією зі специфічних характеристик досвіду людини, зокрема, у стані перетворення (limit-experience), є неможливість зведення його фіксування виключно до раціоналістично побудованих понять, оскільки такий класичний погляд, найперше, прямує до відстоювання впорядкованості, тоді як досвід (experience) часто не піддається подібному впорядкуванню, радше лише опису, й частіше за все – у не зовсім традиційних для філософії термінах, а переважно через метафоричні та символічні інструменти, бо коректність опису має місце лише з позиції такого спостерігача, який є включеним до самого процесу.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Досвід не можна зводити лише до пізнання та розуміння його лише як продукт розуму, як це було в Канта. Питання досвіду довгий час розвивалося у протистоянні емпіризму та раціоналізму, тож можна згадати багатьох мислителів, які вивчали цю проблему – Аристотель, Ф. Бекон, І. Кант, Г. Гегель, а також К. Маркс, Д. Мілль, Ч. Пірс. Досвід неможливо звести лише до понятійної фіксації безпосереднього чуттєвого сприйняття, оскільки навіть об'єктивовані форми досвіду,

його ідеалізоване універсальне позначення спирається на суб'єктивні переживання, а це не лише найпростіше сприйняття, а цілий комплекс різномірних переживань – фізичних (тілесних, чуттєвих), духовних, емоційних (швидкоплинних, позитивних, кризових), ментальних, релігійних (включно із нумінозним), соціальних (включно із суспільними потрясіннями, як-то війна) тощо, отже є потреба у комплексному філософсько-антропологічному розумінні питання. Збереження такого комплексного тлумачення єдності досвіду як сутності людини вбачається у використанні динамічного підходу в антропології – як-от у Дж. Фрейзера, А. ван Геннепа, В. Тернера, ін. Крім того, досвід є завжди процесом переходу людини від одного стану до іншого, отже мова йде також про limit-experience, який вивчався Ф. Ніцше, Ж. Батаєм, М. Бланшо, М. Фуко, чия інтерпретація досвіду стала основою в даному дослідженні.

**Ціль:** визначити та зіставити концепти «досвід» та «limit-experience», обґрунтувати їх як обряди переходу, з урахуванням їх специфіки, в тому числі – екзистенційного та онтологічного (включно із феноменологічним) вимірів, а також окреслити певні способи позначення, опису досвіду-межі, переходу, які існували протягом історії людства та слугували, власне, інструментами розуміння людиною свого місця у світі.

**Основна частина.** Вочевидь досвід можна вважати одним із найважливіших питань філософії, оскільки саме він в усіх його фазах – чи він є вихідним, поточним або фінальним – визначає, як людина проживає своє життя, формується, як вона з часом проявляє себе, що для неї є цінністю, навіть заради чого вона зрештою проживає своє життя. Суттєвою частиною вивчення досвіду також є розуміння самого цього процесу: як відбувається досвід, які процеси мають місце в житті людини під час набуття нею різного досвіду, що людина втрачає та отримує у підсумку тощо. Тож як можна визначити досвід? Свого часу Мішель Фуко вказував: «Досвід – це те, із чого ви виходите зміненими...» [6, р. 27]. Отже досвід видається такою формою буття людини, в якій суб'єкту досвіду не даються беззаперечно ані його самотождність, ані його конститутивні відносини. Сам

процес набуття досвіду передбачає, що суб'єкт має постійно відмежовуватися, розривати стосунки із собою, втрачати свою ідентичність, щоб, власне, отримати цей самий досвід, бо без сутнісної трансформації людини говорити про реальний досвід немає сенсу. Фуко тлумачить людське життя як «досвід, який може дозволити змінити, трансформувати стосунки, які ми маємо з собою та нашим культурним всесвітом: одним словом, із нашим знанням... Таким чином, ця гра правди та вигадки... дозволить нам побачити чітко те, що пов'язує нас із нашим теперішнім і водночас змушує його здаватися нам зміненим» [6, р. 37]. Отже досвід означає, що попередні визначеності зникають, і людина входить у невизначений, пластичний стан, коли щось має статися з людиною, щось таке, що змінює саму її сутність.

Людина сповнена протиріч, тому що індивід постійно вимушений рухатися між тим, що визначено, й тим, що ще невідомо, тобто підштовхує до набуття нового, а отже «досвід... має скоріше завдання «відірвати» суб'єкт від себе таким чином, щоб він більше не був суб'єктом як таким, або щоб він був повністю «іншим», ніж він сам, щоб він міг досягти своєї анігіляції, розпаду» [6, р. 31]. Проблема для окремої людини як суб'єкту досвіду полягає в тому, що протиріччя виникають не лише на загальносуспільному рівні. Передусім вони виникають на рівні її буття, екзистенції, людина знаходить їх у собі, намагається обміркувати та впоратися з ними. Фуко стверджував, що «люди використовують різні захисні механізми, щоб впоратися із зовнішніми та внутрішніми конфліктами, але їм може не вдаватися контролювати реакції, у такому випадку суперечність між соціальними та екзистенціальними умовами (наприклад, особистою історією) стає надзвичайною» [13, р. 450]. Таким досвідом людини на межі зовнішніх та внутрішніх конфліктів може бути, наприклад, її перебування у полі війни, що дуже ускладнює саме набуття досвіду, оскільки усі переживання тут інтенсифікуються надзвичайно, а суперечності посилюються. Таким чином, досвід має вивчатися не лише як явище, а як концепт, як частина загальних уявлень про буття взагалі та буття окремої людини. Завданням філософії, вочевидь, є також розуміння феноменального виміру та самої структури досвіду, особливо враховуючи його рухливість, змінюваність, а отже постійне для людини перебування на межі, у пограниччі, на краї. Саме тому досвід як концепт неможливо відокремити від концепту досвіду-межі, тобто *limit-experience*.

*Limit-experience* як поняття має досить своєрідне осмислення у філософській традиції, але як певний концепт він вибудовувався в Ніцше, Батая, Бланшо та Фуко. Батай називав досвід подорожжю до кінця можливого: «Будь-хто не може вирушити

у цю подорож, але якщо він рушає, то це передбачає заперечення авторитетів, існуючих цінностей, які обмежують можливе. Через те, що він є запереченням інших цінностей, інших авторитетів, досвід, маючи позитивне існування, сам стає позитивною цінністю та авторитетом» [4, р. 7]. Отже досвід і досвід-межа, *limit-experience*, спрямовані на особистісну самотрансформацію, яка ставить під сумнів поточні уявлення про межі можливого досвіду, «де перцептивні, когнітивні чи емоційні межі розхитуються, ламаються або коливаються: досвід, який на мить порушує межу між суб'єктом і об'єктом або суб'єктом і суб'єктом» [10]. Таким чином, можна говорити, що реальність досвіду виявляється певним полем, можливістю бути іншим, та навіть більше: «Досвід – це досвід відмінності досвіду в собі. Або радше: досвід різниці досвіду, це небезпека перейденої межі, яка не є чимось іншим, аніж межею сутності (і, отже, існування), єдиним контуром розділеного буття» [9, р. 87].

Згодом саме фукольдіанське тлумачення *limit-experience* видається найбільш вичерпним. Для Фуко досвід взагалі постає як єдина реальність, справжність, включно із *limit-experience*. Фуко вивчав досвід протягом усієї своєї творчості, особливо у своїх ранніх текстах з психіатрії та психології (1950–1960-ті роки) та у своїх пізніх роботах у 1980-ті роки. Фуко звертається до досвіду у багатьох його вимірах, фокусуючись на знаннях, експерименті, спробі, практиці, смаку тощо. Крім того, «він використовує багато різних концептів досвіду, таких як «пережитий досвід», «базовий досвід», «суперечливий досвід», «перетворюючий досвід», «форми досвіду», «поля досвіду», «досвід-межа» і «досвід себе». Ці різні концепти включають інтерсуб'єктивні та особистісні, суспільні та політичні, просторові, абстрактні та дуже конкретні характеристики залежно від їх значень і контекстів використання» [13, р. 448]. Але передусім необхідно підкреслити, що в особистому людському існуванні «досвід не є ані істинним, ані хибним: це завжди вигадка, щось сконструйоване, що існує лише після того, як воно було створене, а не раніше; це не те, що «правда», але це була реальність» [6, р. 36]. Не випадково він вважав навіть написання своїх робіт невідчужуваною частиною особистого досвіду, оскільки воно також працює як щось, що змінює людину. З іншого боку, Фуко стверджував, що «досвід – це, звісно, щось, що людина має сам на сам; і не має значення, якщо індивіду не вдасться втекти від чистої суб'єктивності, щоб таким чином інші змогли – я не скажу, щоб пережити те ж саме – але принаймні перетнутися з ним або повторити його» [6, р. 40]. Отже і досвід, і *limit-experience* є глибоко індивідуальними, відокремленими переживаннями, та, з іншого боку, вони прокла-

дають шляхи, створюють певну конфігурацію реальності, яка не може бути повністю ізольованою від інших окремих досвідів, бо переживання реальності навколишнього світу та реальності власного буття мають спільне джерело. Крім того, кожен індивідуальний досвід і особливо *limit-experience* завжди мають ускладнення через соціальні зв'язки і взаємовідносини, що зумовлює певні особливості у забезпеченні реалізації цього досвіду: «Життя в суспільстві передбачає дотримання певних правил, умов, цінностей тощо, які зазвичай обслуговують межі, яких людина намагається дотримуватися. Водночас не всі ці обмеження дійсно пов'язані з індивідом як власні, і навіть у феноменологічній інтерпретації досвіду всі цінності, правила, авторитети тощо мають бути ретельно узгоджені та випробувані людиною особисто» [8, с. 18]. Доречі, це дуже загострюється для людини під час війни, коли відбувається тотальний зсув цінностей та авторитетів.

Звісно така багатовимірність процесу та органічна феноменальна цілісність переживання досвіду, особливо *limit-experience*, викликає необхідність відповідних способів їх фіксування, опису, інтерпретації. У своєму досвіді людина постійно рухається між визначеною собою, центром (*center*), невідомою собою, краєм (*margin*) та рухливим переживанням зміни себе, порогом (*limit*), і це складає певну небезпеку для суб'єкту дії: будь-яка визначеність працює лише за умови стабільності ситуації, а ситуація порога позбавлена такої характеристики. У процесі постійного переходу феноменальна реальність стає лімінальною зоною, оскільки знаходиться десь між (*in between*), зумовлюючи та позначаючи сутнісну трансформацію людини. Тож досвід завжди прокладає певну межу, поріг (*limit*) через саму людину, і вона балансує на цьому порозі між собою попередньою та новою, яку ніколи не можна ані наздогнати, ані зловити, а отже вона постійно переживає *limit-experience*.

Незважаючи на певну невловимість, людський досвід не можна вважати хаотичним або випадковим, щоб його впорядковувати за допомогою абстрактних категорій. Позначення, фіксування та розуміння потребують самі переживання, через які проходить людина. Арпад Сакольцаї пропонує використовувати для цього антропологічні концепції, запропоновані свого часу Арнольдом ван Геннепом та Віктором Тернером, згідно з якими структурою життєвого досвіду є порядок обряду посвяти (переходу) [12, р. 147], який був однією із найважливіших форм буття та самореалізації для людини у традиційних культурах. Ван Геннеп вважав, що «повна схема обрядів переходу теоретично складається з обрядів прелімінальних (відділення), лімінальних (проміжок), постлімінальних (включення)...» [7, р. 11]. Таким чином,

перехід передбачає, по-перше, «смерть» того, що визначено, по-друге, «народження» нового визначеного, по-третє, переформування, що позначає появу та набуття нового значущого досвіду людиною. Також це означає прокладання нових меж та появу нових порогів, що передусім включає в себе специфічні відносини між обмеженим (визначеним) та безмежним (повною невизначеністю потенційного нового), а отже ситуація набуває статус лімінальної. Під час обрядів переходу поріг (межа, *limit*) має могутню формуючу силу, яка активується лише за наявності певного несформованого матеріалу, тобто якщо лімінальна ситуація створюється зняттям попередніх обмежень [12, р. 151].

Проте для застосування механізму обрядів переходу у вивченні досвіду людини важливо підкреслити симпатичний характер цих обрядів, бо лише так зберігається органічна цілісність феноменальності реальності, в якій існувала людина принаймні у традиційних культурах, і саме через це обрядовість тут недоречно зводити, наприклад, лише до певної релігійності або соці. Симпатичні обряди – це ті, «які ґрунтуються на вірі про вплив подібного на подібне, протилежного на протилежне, того, що містить, на зміст (і навпаки), частини на ціле (і навпаки), видимості (подібності) на предмет чи реальну істоту (і навпаки), слова на дію» [7, р. 4]. Такі обряди ґрунтуються на уявленні про матеріальне середовище та його здатність передавати природні чи набуті властивості шляхом безпосереднього контакту або на відстані, і це поєднує усі виміри феноменальності реальності та досвіду людини, без протиставлення матеріального, символічного, психічного, когнітивного, релігійного тощо. Отже застосування симпатичних обрядів переходу для розуміння та опису досвіду та *limit-experience* дозволяє повною мірою продемонструвати, що досвід вимірюється не лише матеріальними, фізичними, але й значно більш витонченими, наприклад, образними чи символічними інструментами, і жоден з них не має переваги перед іншим. Усі вони є носіями тієї феноменальності реальності, в якій людина здійснює свій досвід, набуває нові знання і цінності, переживає трансформацію, перетинаючи вічно невловиму межу всередині себе. Доречі, наслідуючи Фуко, можна стверджувати, що за певних умов дискурси самі можуть формувати та перетворювати реальність, оскільки у порогових ситуаціях, за відсутності структурованих умов, слова не описують те, що існує (бо цього немає), а самі стають фактами реальності [12, р. 152]. Звідси – сила слова чи образа у досвіді.

Традиційні культури сповнені образів, предметів, явищ, персонажів, які демонструють постійне перебування людини на порозі, що допомагає зрозуміти сутність *limit-experience* в усіх його вимірах. Наприклад, вже за часів неоліту невеличкі

огорожі, які позначали місця поховань, мали абсолютно практичний сенс, оскільки слугували порогом, видимою межею, дверима до території смерті. Тож це були символи, які при цьому мали скоріше утилітарне, аніж символічне використання, тісним чином пов'язане зі священним, що додатково посилювало зв'язки між матеріальним та символічним [12, р. 153], а отже створювало неповторну феноменальну реальність. Взагалі-то позначення границь, меж, прокладання порогів було абсолютно універсальним явищем в усіх культурах, які виходили переважно з традиційних уявлень про світ – і це майже уся історія людства аж до Ранньомодерної доби. Це відбувалося як формування певного простору життя, органічної єдності феноменальної реальності, закладаючи певні часові, просторові, психічні, образні, емоційні чи будь-які інші виміри, що їх можна було б об'єднати як неподільне буття. Закріплення певної частини землі за певною групою людей відбувалося шляхом церемоніальної закладки межових стовпів чи фіксації кордонів (плуг, шкура, розрізана смуга тощо), і проникнути за ці межі для чужинця означало таке ж святотатство, як проникнення непосвяченого у священний ліс, храм тощо. Зрозуміло, що «ці знаки не ставилися по усій лінії кордону. Як нинішні прикордонні стовпи, вони стояли лише у місцях переходу, на дорогах і перехрестях. Найпростішими символами були поміщений посередині або впоперек дороги пучок трави, шматок дерева, кільця з насадженим снопом і т.п.» [7, р. 17]. Це навіть сформувало феномен зони, межі якої часто залишалися рухливими, тому що освоєних територій було небагато, і вони залишалися мало заселеними. Ці зони зазвичай були пустелею, болотом або диким лісом, де кожен міг повноправно пересуватися та полювати. Й оскільки поняття сакрального було практично амбівалентним, «дві освоєні території були сакральними для того, хто був у нейтральній зоні, а ця зона, у свою чергу, вважалася сакральною для мешканців освоєних територій. Але кожен, хто переходив з однієї території на іншу, протягом досить тривалого часу перебував і в житті, і в магічно-релігійному сенсі в особливій ситуації: він опинявся між двома світами» [7, р. 18], тобто людина опинялася у полі лімінального. Це був постійний *limit-experience*, причому цей проміжний стан був одночасно і уявним, і реальним, тож не відбувалося руйнування єдиної життєвої реальності людини.

З часом будь-який поріг чи межа отримали певне індивідуалізоване позначення, предметне або образно-символічне. Коли такі «охоронці порога» набули монументальних форм (крилаті дракони, сфінкси, різного роду чудовиська у Єгипті, Ассиро-Вавілонії або статуї в Китаї), вони відтіснили на задній план двері та поріг.

До них «зверталися із молитвами, їм приносили жертви, тобто матеріалізований обряд переходу перетворився на обряд духовного переходу. Індивідуалізована сила забезпечувала цей перехід нематеріальним чином» [7, р. 21–22]. Не випадково індивідуалізована сила переходу втілюється згодом у своєрідного провідника через усі пороги та межі – вона стане трикстером, персонажем, м'яко кажучи, не дуже приємним, навіть небезпечним, але неподільним із самим порогом та *limit-experience*.

У грецькій мові існувало слово, що позначало межу – «*peras*», від якого походить відомий «*areiron*» Анаксимандра, і це, доречі, добре підкреслює, що для греків поріг як інструмент поділу втілював фізичне проходження цієї межі – тобто досвід перебування на межі, на порозі. Латинський *limen* спочатку був каменем на порозі, біля дверей, він лише виконував функції переходу з одного приміщення до іншого. В греків була схожа герма – камінь, який вкладався на кордонах, щоб позначати межу. Це поняття також пов'язане із лімінальністю через бога Гермеса, який широко асоціювався з амбівалентністю та пороговою діяльністю, тобто був трикстером [12, р. 152]. Також індивідуалізованою пороговою силою був Янус, дволикий римський бог, спочатку божество дверей і порогів, оскільки два його обличчя уособлюють той простий факт, що від дверей видно в обидва боки; отже він теж позначав *limit-experience*, виконував функції трикстера під час руйнування старого порядку задля можливості побудови нового. Антична традиція взагалі сповнена історій про руйнування старого через проходження порогу, межі. Можна згадати Діонісії, які були днями-порогами, днями-межами, під час яких герої, які стають іпостасями самого Діоніса, потрапляють у ситуацію порушення рівноваги, тобто знищення порядку, що існував. Діонісії, власне, були таїнством закриття та відкриття дверей, що було відображенням сходження до пекла, й найдавніший міф, що про це розповідає, – Едіпів, точніше, жертвний похід сімох вождів проти Фів, який мав місце після того, як Едіп залишив місто [2]. Тут йдеться про концентрований *limit-experience*, і це не лише міфічне або символічне відображення, це постійна актуалізація такого досвіду в житті кожної людини та суспільства в цілому. Чи не та сама жертвність часто має місце у набутті людиною досвіду війни?

Ще однією традицією, яка в цілому існує як порогова, є кельтська. Досі в Ірландії існує загадка: «Де знаходиться центр світу?», а вірною відповіддю є: «Тут» або «Там, де ти стоїш» [11, р. 187]. Той, хто стоїть на порозі, поєднає і центр, і поріг, бо кожен крок з порога в будь-який бік приводить людину у лімінальну зону, у царину постійної трансформації, до *limit-*

experience. Ірландські перекази та легенди забороняють перетинати поріг після заходу сонця, оскільки в цей час руйнується усталений порядок, і людина може загубитися у невизначеності, навіть зникнути, втратити себе, тож маємо знову порогову ситуацію, обряд переходу. Кельтський культурний простір ніколи не був вертикальним, лише горизонтальним, тож «за своєю сутністю він є пограниччя, міжмир'я, де, на відміну від грецької культури, не боги сходять у світ людей у разі потреби, а навпаки, – люди, обрані потрапляють у сид, до інобуття. Цей світ, завжди паралельний людському, ніде, по суті, не локалізований, сид присутній всюди» [1, с. 66], отже мова знову про перехід межі, порогу, який скрізь і становить небезпеку, оскільки зазвичай є носієм табу.

В обрядах переходу табуйованим знаком переходу часто є погаємні двері – «у міській стіні, у стіні кварталу, двері будинку. Сакральна властивість у цьому варіанті локалізується не лише в порозі, нею наділяється перекладина дверей. Уся дверна коробка утворює єдине ціле» [7, р. 19], отже переступити поріг означає перейти від чужого світу до домашнього світла, від світу профанного до сакрального, тобто долучитися до нового. В культурі кельтів, зокрема, в Ірландії, була дуже розвинена система доріг, причому самі дороги були межами, порогами, сповненими табу (гейсами). Це сакральні лінії, місця пересування, які часто були шляхами до Іншого світу. Дороги Ірландії, створені жителями сиду, – особливе місце для накреслених зустрічей, для вирішальних конфліктів. Це місце, де неоднорідний міфологічний час вливається до неоднорідного міфологічного простору, формуючи лімінальну зону дороги. Отже «дорога є спеціальною лімінальною зоною для заздальгідь визначених зіткнень героя з надприродними силами» [5, р. 157]. На такій дорозі будь-яка зустріч може бути вирішальною, вести як до загибелі, так і до створення чогось нового. Класичним прикладом, схожим із грецьким міфом про сімох вождів, може бути жертвна доля короля Конаре Великого, який вийшов на дорогу в заборонений час Самайну, зустрів на ній безліч похмурих ознак, порушив усі свої гейси (табу) і загинув у будинку Да Дерга, який, очевидно, уособлював будинок мертвих [3]. Цікаво, що «Sl ghe Chualann, дорога, яка веде Конаре до його смерті... з'являється вперше в історії, яка веде героя до королівства. Іншими словами, дорога інавгураційного ритуалу перетворюється на дорогу ритуалу смерті» [5, р. 157]. Король здійснює очевидний обряд переходу і просто уособлює тут limit-experience: спочатку він з'являється в порушення всіх правил, але займає престол за правом народження; потім він перебуває на межі, перетинає пороги і гине в ім'я руйнування усталеного, але задля утвердження нового.

Тож маємо очевидне поєднання особистої трансформації, тобто набуття limit-experience через обряд переходу, який функціонує не лише на символічному рівні, але й відображає прокладання шляху іншим для можливого переживання подібного досвіду.

Середньовіччя взагалі перетворило на поріг, межу увесь величезний світ, неосвоєний людиною, а невеличкі острівці життя постали як осередки впорядкованості, визначеності. Специфіка життя людини нерозривно поєднала зміст її досвіду із матеріальними носіями, які самі при цьому були символами, достотним способом втіленням чистого переживання, набуття досвіду. Собори і церкви, придорожні хрести, образи «exempla», чистилище, образи Dance Macabre та transi tomb тощо є свідченням неподільності феноменальної реальності, в якій здійснювався досвід людини. І всі вони втілювали певною мірою індивідуалізовану силу, яка позначала безперервну трансформацію людини, її постійне перебування на порозі, у лімінальній зоні, у процесі limit-experience. Проте це потребує більш детального розгляду.

**Висновки.** Наведені приклади обрядів переходу (хоча вони не вичерпують усі можливі) показують, що увесь комплекс переживань людини – фізичних (тілесних), духовних, емоційних, ментальних, релігійних, соціальних тощо, – дійсно формували, з одного боку, індивідуальний досвід людини, з іншого, – забезпечували єдність феноменальної реальності в культурах традиційного типу, в яких відбувалося набуття людиною досвіду. Досвід є тим, з чого людина виходить зміненою, отже фактично досвід є майже тотожним концепту limit-experience, оскільки це є постійне перетинання меж, порогів, а традиційні культури були ними сповнені; без них неможливо було зберегти єдність людини і світу. Переживання реальності навколишнього світу та реальності власного буття мають спільне джерело; досвід і є реальність, навіть якщо вона може видаватися сконструйованою, і жоден інструмент вимірювання, фіксування або опису досвіду не має переваги перед іншими. Безумовно, залишається низка важливих складових у розумінні процесу набуття досвіду, яке не вичерпується застосуванням механізму обрядів переходу. Наприклад, окремої уваги заслуговує образ трикстера та його функції у цьому процесі. Також величезним пограниччям залишається особливий культурний простір Середньовіччя зі специфічним способом буття людини в ньому, але все це потребує окремого подальшого вивчення.

#### *Література*

1. Городиська О.М. Фігура трикстера як фундамент самосвідомості людської свободи. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2007. № 4. С. 63–68.

2. Есхіл. Семеро проти Фів. *Трагедії* / пер. Андрія Содомори та Бориса Тена. К. : Дніпро, 1990. С. 101–136.
3. Разрушение Дома Да Дерга. *Предания и мифы средневековой Ирландии*. М. : Изд-во Московского университета, 1991. С. 102–127.
4. Bataille, G. *Inner Experience* / trans. by Leslie Anne Boldt. New York : State University of New York Press, 1988. 210 p.
5. Bondarenko G. Roads and knowledge in Togail Bruidne Da Derga. *Studies of Irish Mythology*. Berlin : Curach bh n publications, 2014. P. 155–174.
6. Foucault M. Remarks on Marx: Conversations with Duccio Trombadori / trans. by R.J. Goldstein & J. Cascaito. New York : Semiotext(e), 1991. 87 p.
7. Gennep van, A. *The Rites of Passage* / trans. by Monika B. Vizedom and Gabrielle L. Caffee. Chicago : The Chicago University Press, 1960. 224 p.
8. Horodyska O. Care of the self as Limit-experience. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*. 2021. № 63. С. 15–22. URL: <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2021-63-02> (дата звернення: 26.08.2023).
9. Nancy J.L. *The Experience of Freedom* / trans. by Bridget McDonald. Stanford: Stanford University Press, 1993. 212 p.
10. Nutters D. *Beginning Again: Michel Foucault and the Limit Experience*. 2017  
[https://www.academia.edu/30879719/\\_MLA\\_2017\\_Beginning\\_Again\\_Foucault\\_and\\_the\\_Limit\\_Experience](https://www.academia.edu/30879719/_MLA_2017_Beginning_Again_Foucault_and_the_Limit_Experience) (дата звернення: 26.08.2023).
11. Rees A., Rees B. *Celtic Heritage: Ancient Tradition in Ireland and Wales*. London : Thames and Hudson, 1961. 428 p.
12. Szokolczai A. Liminality and Experience: Structuring transitory situations and transformative events. *International Political Anthropology*. 2009. Vol. 2. № 1. P. 141–172.
13. Tirkkonen S. What Is Experience? Foucauldian Perspectives. *Open Philosophy*. 2019. Vol. 2. P. 447–461. URL: <https://doi.org/10.1515/opphil-2019-0032> (дата звернення: 26.08.2023).

#### Анотація

**Городиська О. М. Limit-experience як філософсько-антропологічний концепт.** – Стаття.

В статті пропонується розглянути більш коректний підхід до розуміння досвіду людини. Людина є її досвід, тому наголошується на базовому значенні проблеми досвіду для філософської антропології та філософії в цілому. У фокусі дослідження опиняється сам досвід, а точніше – досвід-межа, тобто досвід переходу, limit-experience, оскільки лише цей аспект повною мірою висвітлює трансформаційний механізм, через який проходить людина під час набуття нею досвіду. Досвід та limit-experience розуміються як певні філософсько-антропологічні концепти, які вміщують в себе, найперше, екзистенційний та онтологічний (включно із феноменологічним) виміри. Досвід та limit-experience є глибоко індивідуальними переживаннями, але вони прокладають шляхи, створюють певну конфігурацію неподільної феноменальної реальності, яка не може бути повністю ізольованою

від інших окремих досвідів, бо переживання реальності навколишнього світу та реальності власного буття мають спільне джерело. Кожен індивідуальний досвід і особливо limit-experience завжди мають ускладнення через соціальні зв'язки, що зумовлює особливості у набутті цього досвіду. У процесі постійного переходу феноменальна реальність стає лімінальною зоною, зумовлюючи та позначаючи сутнісну трансформацію людини. Тож досвід завжди прокладає певну межу, поріг (limit) через саму людину, і вона реалізується на цьому порозі між собою попередньою та новою, отже вона постійно переживає limit-experience. Для відображення комплексного розуміння та механізму реалізації досвіду використано антропологічну концепцію А. ван Геннепа, тобто пропонується визнати структурою досвіду порядок обряду посвяти (переходу), який був однією із найважливіших форм буття та самореалізації для людини у традиційних культурах. Приклади з античної та кельтської культурних традицій демонструють, яким чином фіксувалася практика перетинання меж у відповідних суспільствах.

Досвід є реальністю; він те, з чого людина виходить зміненою, фактично досвід визнається тотожним концепту limit-experience як постійне перетинання меж і порогів, які забезпечували у традиційних культурах єдність людини і світу. За таких умов жоден інструмент вимірювання, фіксування або опису досвіду не має переваги перед іншими, отже сучасна людина може проходити ті ж самі етапи обрядів посвяти у процесі набуття власного досвіду.

**Ключові слова:** людина, досвід, досвід-межа (граничний досвід), limit-experience, поріг, лімінальність, феноменальна реальність, обряди переходу, традиційна культура, війна.

#### Summary

**Horodyska O. M. Limit-experience as the philosophical and anthropological concept.** – Article.

The article proposes to consider a more correct approach in human experience understanding. A human is one's experience, therefore the basic importance of the experience problem for philosophical anthropology and philosophy as a whole is emphasised. The focus of the research is the experience itself, or more precisely, the experience of limit, that is, the experience of transition, limit-experience, since only this aspect fully illuminates the transformational mechanism that a human goes through during the acquisition of experience. Experience and limit-experience are understood as certain philosophical and anthropological concepts, which include, first of all, existential and ontological (including phenomenological) dimensions. Experience and limit-experience are deeply individual experiences, but they pave the way, create a certain configuration of a indivisible phenomenal reality, which cannot be completely isolated from other individual experiences, because the experiencing of the surrounding world reality and the reality of the one's own being have a common source. Each individual experience, and especially limit-experience, always has complications due to social connections, which determines the peculiarities of this experience acquisition. In the process of constant transition, phenomenal reality becomes a liminal zone, conditioning and marking the essential transformation

of a human one. Therefore, experience always conducts a certain boundary, a threshold (limit) through the human oneself, and the last realises oneself on this threshold between the previous and the new, so human constantly experiences limit-experience. The anthropological conception of A. van Gennep is used to reflect the complex understanding and mechanism of experience realisation, i.e. it is proposed to comprehend the structure of experience as the rite of passage's order, which was one of the most important forms of being and self-realisation for a human one in traditional cultures. Examples from ancient and Celtic cultural traditions demonstrate how the practice of crossing borders was fixed in the proper societies.

Experience is reality; it is something from which a person comes out changed, so experience is recognised the identical one to the limit-experience concept as a constant crossing of limits and thresholds that ensured the unity of human and the world in traditional cultures. Under such conditions, no instrument for experience measuring, recording, or describing is superior to any other, and contemporary person may go through the same rites of passage stages in the process of one's own experience acquiring.

*Key words:* human, experience, limit-experience, limit, liminality, phenomenal reality, rites of passage, traditional culture, war.